

تپه هگمتانه

تپه هگمتانه که شهری زیرزمینی را در خود جای داده است، در قسمت شمالی و در بافت قدیمی شهر همدان در انتهای خیابان اکباتان قرار دارد. این تپه باستانی 3 هزار سال قدمت دارد و با مساحت حدود 30 هکتار، وسیع‌ترین تپه باستانی ایران است (با در نظر گرفتن بخش‌هایی که جزو محدوده تپه باستانی بوده اما اکنون ساختمان‌های مسکونی بر روی آن ساخته شده، مساحت آن به بیش از 40 هکتار نیز می‌رسد). این محوطه باستانی با توجه به اشاره‌های تاریخی و برداشت‌های اولیه باستان‌شناسان و پژوهشگران، دربرگیرنده آثاری از دوره‌های تاریخی مختلف به ویژه ماد، هخامنشی و اشکانی می‌باشد.

این تپه در طول یک صد سال اخیر بارها مورد حفاری باستان‌شناسان داخلی و خارجی قرار گرفته است. پیشینه حفاری‌های علمی این تپه به سال 1913 میلادی برمی‌گردد که هیئت فرانسوی از طرف موزه لوور پاریس به سرپرستی شارل فوسی، کاوش‌هایی در تپه هگمتانه انجام داد اما نتایج این کاوش‌ها هیچ‌گاه منتشر نشد. در طی 10 فصل حفاری انجام شده از سال 1362 تا 1378 خورشیدی که حدود 14 هزار مترمربع از این تپه مورد کاوش قرار گرفت، یکی از کهن‌ترین دوره‌های تمدن بشری نمایان شده است. همچنین یک حصار طولانی به ارتفاع 9 متر و دو برج عظیم و کم‌نظیر در درون آن کشف شده است. در کاوش‌های علمی که در طول این سال‌ها به سرپرستی آقای دکتر محمدرحیم صراف به انجام رسید، یک شهر بزرگ از نوع شهرهای شطرنجی در داخل تپه هگمتانه شناسایی شد. ساخت و سازهای این شهر باستانی عبارت است از معابری به فاصله‌های مساوی و موازی یکدیگر که در حدفاصل آن‌ها، واحدهای ساختمانی کاملاً مشابه و قرینه یکدیگر احداث شده است. این مجموعه کم‌نظیر علاوه بر تأسیسات آبرسانی، دارای حصار خشتی به قطر حدود 10 متر است که در فواصل معین دارای برج‌هایی عظیم است. سازه اصلی شهر باستانی از خشت خام و در بخش‌هایی، از آجر تشکیل یافته است.

در طول حفاری‌های انجام شده، آثار ارزشمند و بی‌نظیری کشف شده که اغلب متعلق به دوران هخامنشیان و نیاکان آنهاست که از جمله آنها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

* لوح زرین به نام آریارامنه: این لوح قدیمی‌ترین اثر تاریخی است که تاکنون کشف و شناخته شده است و اکنون در موزه برلین در آلمان نگهداری می‌شود. ابعاد آن 8×12 سانتی‌متر، مشتمل بر 10 سطر با متن پارسی باستانی و به خط میخی است. این لوح متعلق به آریارامنه (=آریارمن) پسر کوچک چیش‌پیش و نواده هخامنش (مؤسس سلسله هخامنشی) می‌باشد که قسمتی از آن از بین رفته و ترجمه آن چنین است:

«آریامنه شاه بزرگ، شاه شاهان شاه پارس پسر چئیش پیش شاه نوه هخامنش. آریامنه شاه می‌گوید: این کشور پارس که من دارم و دارای اسب‌های خوب و مردان نیک است، اهورامزدا آن را به من عطا فرموده است. از مرحمت اهورامزدا من شاه این کشورم. آریامنه می‌گوید: اهورامزدا مرا یاری کرد.»

* لوح زرین به نام آرشام: لوحی زرین به ابعاد 13×8 سانتی‌متر به خط میخی و زبان پارسی باستان که ترجمه آن چنین می‌باشد:

«آرشام‌شاه، شاه شاهان پارس، پسر اریارامنه، شاه هخامنشی. ارشام می‌گوید: اهورامزدا خدای بزرگ که بزرگ‌ترین خدایان است مرا شاه کرد او به من سرزمین پارس را عطا فرمود که مردم نیکو و اسبان خوب دارد از مرحمت اهورامزدا این سرزمین را دارا هستم. اهورامزدا مرا و خانه مرا حفظ کند و این سرزمین را که دارا هستم نگاهدارد.»

این لوح در اختیار مجموعه شخصی مارسل ویدال آمریکایی است.

* الواح زرین و سیمین داریوش: در سال 1307 خورشیدی ضمن پی‌کنی دیوار خانه‌ای در محله قدیمی «سرقلعه» (یکی از نقاط مربوط به تپه هگمتانه)، لوحی زرین و لوحی سیمین پیدا شد. این دو لوح تقریباً مستطیل شکل به ابعاد $19 \times 18/8$ سانتی‌متر به خط میخی و به سه زبان پارسی باستانی، بابلی و عیلامی نوشته شده است. محتوای هر دو لوح یکی است و ترجمه آن‌ها چنین است:

«داریوش شاه بزرگ. شاه شاهان، شاه کشورها پسر ویشتاسب هخامنشی، داریوش می‌گوید: این است کشوری که من دارم از سکستان آن سوی سغد تا کوشا (حبشه) از هند تا سارد (آسیای صغیر) که آن را اهورامزدا بزرگ‌ترین خدایان به من داده است. اهورامزدا مرا و خاندانم را پاس دارد.»

کشف این الواح معلوم می‌دارد که داریوش کبیر (512-484 قبل از میلاد) همچنان که در تخت جمشید و شوش کاخ‌های بزرگی بنا کرده بود، در هگمتانه نیز کاخی به همان عظمت بنیاد نهاده بود. لوح نقره‌ای در موزه کاخ مرمر و دیگری در موزه ایران باستان در تهران نگهداری می‌شوند.

* لوح زرین به نام داریوش دوم: این لوح زرین به ابعاد $18/5 \times 20/5$ سانتی‌متر، در 23 سطر و به خط میخی نوشته شده است. این لوح در گذشته خارج از کشور نگهداری می‌شد که توسط موزه ایران باستان خریداری گردید و اکنون جزو گنجینه‌های موزه ایران باستان است. لوح دیگری به ابعاد $13 \times 16/2$ سانتی‌متر یافت شده که دارای 29 سطر به خط میخی می‌باشد و در سال 1331 خورشیدی خریداری شد و در حال حاضر در موزه ایران باستان نگهداری می‌شود.

* لوح زرین به نام اردشیر دوم: این لوح به نام اردشیر دوم پسر داریوش دوم هخامنشی به ابعاد 13×13 سانتی‌متر است. این لوح دارای 20 سطر و به خط میخی است که بر روی زر ناب حک گردیده است.

* کوزه نقره‌ای به نام خشایارشا (پسر داریوش اول): این کوزه از نقره است که قطر دهانه آن $7/5$ سانتی‌متر و ارتفاع بلندترین قسمت آن 12 سانتی‌متر است. این کوزه که در گذشته در خارج از کشور نگهداری می‌شد اکنون در موزه ایران باستان قرار دارد. در قسمت سالم مانده از بدنه آن این جمله ناقص به خط میخی خوانده می‌شود: «... شاه که برای سرای شاهی درست نمود».

* بشقاب نقره نقش برجسته متعلق به اردشیر اول: این بشقاب که طول دهانه آن 20 سانتی‌متر است، توسط موزه ایران باستان خریداری و به کشور بازگردانده شد.

* بشقاب یا جام نقره به نام اردشیر اول: این جام که قطر دهانه آن $26/7$ سانتی‌متر است، دارای کتیبه‌ای به خط میخی و به زبان پارسی باستان، به نام اردشیر اول می‌باشد که ترجمه آن چنین است:

«اردشیر شاه بزرگ، شاه شاهان شاه کشورها پسر خشایارشا، شاه خشایارشا پسر داریوش هخامنشی که این جام سیمین را برای کاخ پادشاهی خود درست کرد.»

این بشقاب در اختیار موزه متروپولیتن نیویورک است.

* لوح زرین به نام داریوش دوم: لوح کاملی از طلا به طول 20/5 و عرض 18/5 سانتی‌متر که مشتمل بر 23 سطر به خط میخی و به زبان پارسی باستان می‌باشد. ترجمه این لوح که در موزه ایران باستان نگهداری می‌شود، چنین است:

«خدای بزرگی است اهورامزدا که این زمین را آفرید، که آن آسمان را آفرید که مردم را خلق فرمود که به مردم شادی داد. که داریوش را شاه نمود. یگانه شاه از میان شاهان بسیار و یگانه فرمانروا از میان فرمانروایان بسیار من. داریوش شاه بزرگ شاه شاهان شاه خشایارشا پسر داریوش شاه که ملت‌های بسیار دارد. شاه این سرزمین بزرگ دوردست پهناور پسر اردشیر شاه. اردشیر پسر خشایارشا خشایارشا پسر داریوش شاه همامنشی. داریوش شاه گوید اهورامزدا این کشور را به من عطا فرمود. از مرحمت اهورامزدا من شاه این سرزمین هستم. اهورامزدا مرا و خانه مرا و سلطنتی را که به من عطا فرموده حفظ کند.»

* لوح زرین به نام داریوش دوم: این لوح دارای ابعاد 13x3 سانتی‌متر است و ترجمه آن چنین می‌باشد:

«خدای بزرگی است اهورامزدا که بزرگ‌ترین خدایانست که این سرزمین را آفرید که آن آسمان را آفرید که مردم را خلق فرمود که برای مردم شادی آفرید که اردشیر را شاه کرد یک شاه از میان شاهان بسیار و یک فرمانروا از میان فرمانروایان بسیار.

اردشیر شاه بزرگ شاه شاهان شاه کشورها، شاه این سرزمین می‌گوید من پسر داریوش داریوش پسر اردشیر شاه، اردشیر پسر خشایارشا

اردشیر گوید به لطف اهورامزدا من شهریار این سرزمین دور و وسیع هستم اهورامزدا مرا و سلطنتی را که به من عطا فرموده و خانه مرا حفظ فرماید.»

* ستونی سنگی مربوط به اردشیر دوم: علاوه بر لوح‌های زرین، قطعه ته ستونی از سنگ دارای نوشته‌ای به نام اردشیر دوم در همدان کشف گردید که اکنون در انگلستان نگهداری می‌شود و ترجمه آن چنین است:

«می‌گویم اردشیر شاه بزرگ شاه شاهان شاه کشورها شاه این سرزمین پسر داریوش شاه. داریوش پسر اردشیر شاه. اردشیر پسر خشایارشا و خشایارشا پسر داریوش شاه، داریوش پسر ویشتاسب هخامنشی این کاخ را به لطف اورمزدا و ناهید و مهر من ساختم اورمزدا و ناهید و مهر را از همه بدی‌ها حفظ فرمایند. و آنچه من ساختم از گزند و آسیب محفوظ دارند.»

و بسیاری اثر ارزشمند دیگر ...

نا به نظر تاریخ‌نویسان و محققین تپه هگمتانه از مهم‌ترین آثار تاریخی همدان و تاریخ ایران محسوب می‌شود. مسافرینی که از جاده قزوین- تهران به همدان می‌رسند، قبل از ورود به شهر پس از مشاهده شکوه و هیبت توأم با زیبایی نمونه و بی‌نظیر الوند

کوه از دور، اولین منظره‌ای که توجه آنان را جلب می‌کند، تپه هگمتانه و خانه‌های ساخته شده بر فراز و اطراف آن است. هگمتانه به معنی محل تجمع می‌باشد و در منابع باستانی به صورت «هگمتانه»، «اکباتان»، «امدانه» و «همدان» ثبت شده است.